

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра історії

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор
 Юрій КОТЛЯР
« 30 » серпня 2024 року

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
з написання, оформлення та захисту курсової роботи
з дисципліни «Джерелознавство, історіографія та методологія історії»

Спеціальність 014 Середня освіта
Предметна спеціальність 014.03 Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Розробник
Завідувач кафедри розробника
Завідувач кафедри спеціальності
Гарант освітньої програми
Декан ФПН
В.о. директора НН ІПО
Начальник НМВ

Ірина МІРОНОВА
Ірина МІРОНОВА
Ірина МІРОНОВА
Інна ПІДБЕРЕЗНИХ
Анастасія ХМЕЛЬ
Катерина ЗУБ
Євгенія ПОСТИКІНА

Миколаїв – 2024 рік

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курсова робота – це форма навчально-наукової діяльності, що передбачена Державним стандартом та здійснюється відповідно до вимог освітньо-професійної програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта. Правознавство)».

Написання курсових робіт належить до інтегральних видів діяльності, і для їх підготовки знадобиться синтезування знань, здобутих у результаті вивчення багатьох дисциплін: всесвітньої та вітчизняної історії, археології, історіографії, джерелознавства, методології історії, спеціальних історичних дисциплін, краєзнавства та інших. У процесі їх підготовки закріплюються навички самостійного вивчення літератури та джерел, удосконалюється вміння грамотно і доказово викладати та оформлювати висновки та спостереження.

Курсова робота – це наукова кваліфікаційна робота, яка має продемонструвати рівень наукової підготовки студента: уміння вибрати тему дослідження, зібрати необхідний для цього матеріал, сформулювати проблему, у світлі якої наукове дослідження буде актуальним та практично корисним, вивчити наукову літературу та проаналізувати джерела з теми дослідження.

Мета методичних рекомендацій – встановити для студентів-магістрів спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) єдині правила підготовки, написання, оформлення та захисту курсової роботи.

Студенти денного відділення виконують курсову роботу у 10-му семестрі, заочного відділення – у 15-му (весняному) триместрі 5 курсу з предмету «Джерелознавство, історіографія та методологія історії». Кафедра історії надає студентам список тем та призначає керівника курсових робіт, який проводить консультації упродовж лютого, березня та квітня поточного навчального року. Під час консультацій викладач пояснює, як працювати з джерелами, як збирати та обробляти матеріал, як формулювати цілі, завдання, висновки дослідження, яка структура курсової роботи і, нарешті, консультує кожного студента з його теми. У десятих числах травня студенти здають на перевірку науковому керівнику чернетку, наприкінці травня – чистовик роботи. Після цього у першій половині червня (на заліковому тижні) проводиться захист курсової роботи у присутності комісії, призначеній з викладачів кафедри історії.

Студенти спеціальності спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) Чорноморського національного університету імені Петра Могили під час підготовки, здавання та захисту курсових робіт зобов'язані керуватися розпорядженнями наукового керівника та завідувача кафедри історії, у тому числі щодо конкретних термінів здачі робіт, попереднього захисту та захисту.

Календарний план роботи узгоджується з науковим керівником та завідувачем кафедри історії. Питання, що стосуються обов'язковості календарного плану та його оформлення у письмовій формі, вирішує науковий керівник. У процесі роботи план може уточнюватися: можуть розширюватись окремі розділи та підрозділи, вводяться нові підрозділи з урахуванням зібраного матеріалу; інші підрозділи, навпаки, можуть скорочуватися. Усі зміни в плані мають бути узгоджені з науковим керівником.

До курсової роботи висувається низка **вимог**, найважливішими з яких є:

- новизна та актуальність обраної теми;
- глибина аналізу матеріалу та повнота розкриття теми;

- теоретична цінність та практична значущість роботи;
- самостійність висновків;
- стрункість композиції роботи;
- логічність та грамотність викладу;
- дотримання технічних вимог до оформлення роботи;
- відповідність тексту нормам сучасної української літературної мови.

Основна вимога до курсової роботи – вичерпний опис поставленого завдання, виконаної роботи та отриманих результатів, що дозволяє судити про ступінь виконання завдання та професійну підготовку здобувача вищої освіти.

Розроблені методичні рекомендації відповідають освітній програмі та орієнтовані на **формування компетентностей**:

ІК. Здатність вирішувати складні задачі, проблеми в галузі освіти, що передбачає здійснення інновацій та/або проведення педагогічних досліджень і характеризується комплексністю і невизначеністю педагогічних умов організації освітньо-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК2. Здатність використовувати цифрові освітні ресурси, інформаційні та комунікаційні технології у професійній діяльності.

ЗК3. Здатність планувати та управляти освітньою діяльністю, забезпечувати та оцінювати якість виконуваних робіт.

ЗК4. Здатність виявляти та вирішувати проблеми у сфері професійної діяльності, бути критичним і самокритичним.

ЗК5. Здатність генерувати нові ідеї (креативність) та приймати обґрунтовані рішення.

ЗК6. Здатність розробляти та презентувати освітні проєкти, управляти ними та мотивувати виконавців на досягнення спільної мети.

ЗК7. Здатність здійснювати науково-педагогічні дослідження, прогнозувати та презентувати їх результати.

ЗК8. Письмове й усне професійне спілкування державною мовою, вміння використовувати знання другої (іноземної) мови для навчальної та наукової діяльності.

ЗК9. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності української та громадянської ідентичності, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК):

ФК1. Здатність до поглиблення знань і розуміння предметної області та професійної діяльності.

ФК2. Здатність використовувати інновації у професійній діяльності.

ФК3. Здатність здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності і визначати потреби, перспективи та наявні ресурси для професійного розвитку впродовж життя.

ФК4. Здатність до моделювання змісту навчання, формування в учнів ключових компетентностей та здійснення інтегрованого навчання.

ФК5. Здатність використовувати ефективні шляхи мотивації учнів до саморозвитку, спрямовувати їх на прогрес і формувати у них обґрунтовану позитивну самооцінку.

ФК6. Здатність до конструктивної та безпечної взаємодії з учасниками освітнього процесу, забезпечувати функціонування безпечного та інклюзивного освітнього середовища.

ФК7. Здатність формувати в учнів культуру академічної доброчесності та дотримуватися її принципів у власній професійній діяльності.

ФК8. Здатність працювати у міжнародному контексті і реалізовувати спільні проєкти предметної області з європейськими та євроатлантичними інституціями.

ПК1. Знати закони наукового, соціального і професійного мислення, володіння комплексним, інтеграційним, історичним, динамічним, ситуаційним, системним підходами до наукового аналізу, здатність практично послуговуватись методами історичного дослідження.

ПК2. Вміти визначати та застосовувати теоретичні поняття, положення, концепції для аналізу й пояснень історичних фактів, явищ, процесів, використовувати комплекс наукових дефініцій для вирішення науково-практичних завдань.

ПК3. Знати та розуміти наукові основи певної тематичної області, методології дослідження історичного процесу у національному, європейському та світовому контекстах.

ПК4. Оволодіння основними історичними концепціями, поняттями, судженнями; здатність критично оцінювати результати наукових досліджень, висувати гіпотези, вибудовувати моделі процесів і явищ української та всесвітньої історії.

ПК5. Здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного учасника освітнього процесу, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів.

ПК6. Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності.

ПК7. Прагнення до саморозвитку та самовдосконалення у науково-педагогічній діяльності, обізнаність у власних силах, здатність до рефлексії та самоаналізу.

ПК8. Виявляти знання та розуміння наукових основ певної тематичної області, методології дослідження історичного процесу у національному, європейському та світовому контекстах та вміти моделювати їх у зміст навчання відповідно до обов'язкових результатів навчання.

ПК9. Здатність до соціальної комунікації; розуміння та сприйняття принципів толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та вирішувати конфлікти.

Відповідно до освітньої програми очікувані **результати навчання** включають:

РН1. Демонструє вміння застосовувати знання з психології, педагогіки, історії, громадянської освіти, основ правознавства у практичних ситуаціях здійснення освітньої діяльності, поглиблює знання з предметної області.

РН2. Демонструє вміння використовувати цифрові освітні ресурси, інформаційні та комунікаційні технології для пошуку, обробки та обміну інформацією у професійній діяльності, презентації власних та спільних результатів, реалізації дистанційного та змішаного навчання тощо.

РН4. Формулює наявні проблеми у сфері освітньої діяльності, демонструє навички їх критичного аналізу, генерує нові ідеї, аргументує можливі шляхи їх вирішення та критично оцінює їх спроможність.

РН9. Демонструє уміння класифікувати, упорядковувати і узагальнювати навчальний матеріал відповідно до умов освітнього процесу, потреб формування ключових компетентностей та інтегрованого навчання.

РН12. Знає та дотримується умов функціонування безпечного та інклюзивного освітнього середовища.

РН13. Демонструє здатність діяти автономно і в команді.

РН14. Демонструє дотримання культури академічної доброчесності у власній діяльності та демонструє вміння формувати її в учнів.

ПРН1. Застосовувати наукову критику до аналізу поглядів дослідників минулого, робити власні узагальнення щодо теоретичного і методичного рівня наукових праць з історії.

ПРН2. Знати і розуміти зміст основних напрямів і шкіл сучасної історичної науки, головних проблем у розвитку історіографії, основні аспекти теоретико-методологічного дискурсу усно історичних досліджень у просторі конструювання минулого.

ПРН3. Характеризувати існуючі парадигми історії української державності, її обумовленість та соціодинаміку на тлі світових державотворчих процесів.

ПРН4. Аналізувати правові та інституціональні виміри співробітництва України та ЄС, виявляти перспективи та наслідки сучасних інтеграційних процесів і місця в них України.

ПРН5. Орієнтуватися в міжнародному політичному житті, геополітичній обстановці,

аналізувати суспільні явища й узагальнювати політичний досвід.

ПРН6. Здійснювати різні види планування освітнього процесу на різних етапах залежно від поставленої мети, індивідуальних особливостей учнів, особливостей діяльності закладу освіти.

ПРН7. Застосовувати для забезпечення суб'єкт-суб'єктного підходу в педагогічній діяльності навички координації та стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів, підтримування їх прагнення до саморозвитку, розкриття їх здібностей і пізнавальних можливостей.

ПРН8. Критично оцінювати достовірність, надійність інформаційних джерел, вплив інформації на свідомість і розвиток всіх учасників освітнього процесу, на прийняття рішень.

ПРН9. Використовувати безпечне освітнє електронне (цифрове) освітнє середовище для організації та управління освітнім процесом (у тому числі під час дистанційного навчання), організації групової взаємодії, зворотного зв'язку, спільного створення електронних (цифрових) освітніх ресурсів

ПРН10. Визначати оптимальні зміст і форми професійного розвитку, критерії результативності власного навчання, працювати над саморозвитком та самовдосконаленням, активно долучатися до діяльності професійних спільнот.

ПРН11. Застосовувати в педагогічній діяльності наукові методи пізнання, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати та інтерпретувати результати, створювати моделі та вивчати їхню дієвість.

ПРН12. Здатність до соціальної взаємодії, займати активну громадянську позицію та робити усвідомлений вибір в умовах сучасного політичного плюралізму.

ПРН13. Здатність до практичного застосування нових ідей, пропозицій, освітніх практик з метою цілеспрямованого вдосконалення, безперервного і самоорганізованого навчання.

ПРН14. Здатність до співпраці та інтеграції в прагненні до мети спільно з іншими людьми, відомствами, організаціями, активної участі у командній роботі, безвідносно до фонових знань та бачень визначених завдань.

ПРН15. Здатність працювати результативно в групах, щоб локалізувати, отримати та опрацювати дані для вирішення завдання дослідження та брати відповідальність за організацію періодів роботи.

II. СТРУКТУРА ТА ОБСЯГ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Вивчення предмету «Джерелознавство, історіографія та методологія історії» сприяє формуванню у студентів практичних навичок зі складання історіографічної, джерельної і методологічної частини курсової та кваліфікаційної (дипломної) роботи. По суті, курсова робота – це є перший розділ кваліфікаційної роботи, присвячений вищезазначеним проблемам.

Закінчена курсова робота включає вступ, основну частину і висновок. Обсяг написаної роботи має становити 30–35 сторінок чистого тексту (без списку використаних джерел та літератури, а також додатків). Важливо звернути увагу, що під час написання курсової та кваліфікаційної (дипломної) роботи студент повинен опрацювати та проаналізувати не менше 90–100 найменувань різних видів джерел та літератури на тему дослідження.

Структура курсової роботи являє собою чіткий поділ на частини, логічно завершені, взаємопов'язані, але без повторень, які поетапно розкривають досягнення цілей і вирішення завдань, викладених у вступі.

Тема курсової роботи формулюється з назви кваліфікаційної (дипломної) роботи, і має розкривати проблеми історіографії, аналізу джерельної бази та методів дослідження. Наприклад: «Історія Бузького козацького війська: історіографія, джерела, методи дослідження», де перша частина теми є назвою кваліфікаційної (дипломної) роботи.

Курсова робота має бути написана за встановленим зразком і складатися з таких частин:

Титульний лист (див. Додаток 1)

Зміст

Перелік умовних скорочень (якщо є)	
Вступ	
Три розділи (всередині розділів, якщо є – підрозділи) основної частини	
Висновки	
Список використаних джерел та літератури	
Додатки (якщо є)	

Зразок змісту курсової роботи

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	7
РОЗДІЛ 2. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	17
РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	23
ВИСНОВКИ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	31

ІІІ. ВСТУПНА ЧАСТИНА КУРСОВОЇ РОБОТИ

Однією з головних складових курсової роботи є вступ. Ця невелика за обсягом частина текстової роботи, як правило, одна десята тексту, є науковим апаратом, інструментарієм дослідження, керівництвом до дії. Розробка вступу у чорновому варіанті на початку роботи надає дослідженню більш осмислений і цілеспрямований характер.

Вступ, як і всі основні частини тексту курсової роботи, має свою структуру:

- актуальність теми дослідження;
- об'єкт та предмет дослідження;
- мета і завдання дослідження;
- хронологічні та територіальні рамки дослідження;
- методи дослідження;
- наукова новизна дослідження;
- практична значущість дослідження;
- структура курсової роботи.

Розглянемо структурні частини вступу докладніше.

Актуальність теми дослідження за обсягом для курсової роботи має становити від 0,5 до 1 сторінки друкованого тексту. Актуальність теми повинна визначити напрям дослідження на зміну існуючого положення з цього питання, або на встановлення будь-якої залежності між проблемами та їх вирішенням. Висвітлення актуальності має бути аргументованим, але небагатослівним. Автору достатньо показати головне – суть проблемної ситуації, яка має вказувати на наявність факторів та причин, що зумовлюють необхідність дослідження наукової теми. Те, як студент вміє вибрати тему і наскільки правильно він цю тему розуміє та оцінює з погляду своєчасності та соціальної значущості, характеризує його наукову зрілість та професійну підготовленість.

У цілому, оцінка досліджуваної наукової теми може розглядатися за такими критеріями: «нерозроблена», «слабо розроблена», «недостатньо розроблена», що має підкріплюватися наявністю достатньої інформаційної бази. Але значення теми не повинно обґрунтовуватися лише малим ступенем її вивченості. Значним показником щодо дослідження проблеми може бути введення в науковий обіг нових або уточнення вже відомих фактів, узагальнення матеріалів, необхідний вибір інших нових методологічних підходів або принципів наукового пізнання тощо. Обґрунтування теми передбачає також її зв'язок із суміжними сферами знань, запровадженням нових понять, термінів, визначень.

Для обґрунтування актуальності теми дослідження необхідно вибрати нерозроблені чи недостатньо розроблені наукові проблеми та відповісти на запитання: «Який стан досліджуваного питання історії на цьому етапі наукового знання і яким він має бути? Навіщо ці проблеми слід розв'язувати? Кому це цікаво та потрібно? Що дасть дослідження для сучасного історичного знання і чим воно може бути корисним для майбутнього?».

Обов'язковим елементом вступу є формулювання об'єкта та предмета дослідження. Об'єкт та предмет дослідження як категорія наукового процесу співвідносяться між собою як загальне та часткове.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію та обране для вивчення, носій досліджуваної проблеми. До об'єкта входить вся сукупність зв'язків, відносин, видів діяльності, властивостей, які об'єктивно існують у джерельній базі дослідження та мають відношення до проблематики наукових пошуків. Для розширення чи звуження об'єкта необхідне вагоме обґрунтування, про що має бути вказано у вступі роботи.

Предмет дослідження – це те, що знаходиться в межах обраного об'єкта дослідження. Це предметна область, що включає в себе ті сторони та властивості об'єкта, які у найбільш повному вигляді виражають досліджувану проблему (приховують у ній протиріччя) та підлягає вивченню. Саме на предмет дослідження спрямована основна увага студента, саме предмет визначає тему курсової роботи, яка позначається на титульному аркуші як заголовок.

Мета дослідження – це ідеальне уявлення кінцевого результату, те, чого потрібно досягти. Формулювання мети обов'язково має узгоджуватися з назвою роботи. У її визначенні зазвичай використовують низку стандартних початкових слів: «обґрунтувати», «розробити», «виявити», «комплексно проаналізувати» тощо. Мету корисно сформулювати у вигляді загальної тези, в якій встановлюється, що автор передбачає показати і довести в роботі.

Завдання дослідження. Мета належить до стратегічних параметрів дослідження і веде за собою постановку тактичних завдань, що визначають шляхи та методи, засоби та прийоми вирішення проблем, які планується виконати в ході роботи. Завдання повинні відображати шляхи досягнення поставленої мети. Їх зміст впливає зі змісту розділів кваліфікаційної (дипломної) роботи. Завдання формують у формі переліку, використовуючи низку стандартних початкових слів: «вивчити», «уточнити», «описати», «розглянути», «встановити», «виявити», «сформулювати», «розробити» тощо.

Хронологічні рамки – це певні часові межі історичного дослідження. Як правило, вони фіксуються у назві роботи, але у вступі необхідно аргументувати їх вибір. Якщо в центрі дослідження лежить якась подія, то хронологічними рамками буде її початок і закінчення. Отже, хронологічні межі поділяються на нижню та верхню рамки. Нижня рамка – це початок події, а верхня – його закінчення. Особливо важливо аргументувати нижню та верхню межі хронологічних рамок, якщо в назві дослідження вони визначені без вказівки точної дати: наприклад, «наприкінці XIX – на початку XX ст.» або «середина 1960-х – середина 1980-х рр.». Відсутність переконливого пояснення того, чому ці роки є рубіжними для предмета дослідження, що розглядається, показують наукову неспроможність автора і різко знижують якість роботи.

Територіальні рамки дослідження. Однією з найважливіших характеристик наукової роботи є територіальні (географічні) рамки дослідження. Це поняття передбачає опис у курсовій роботі історичних та територіальних кордонів, що розглядаються у дослідженні історичних подій. Територіальні межі наукового дослідження зазвичай визначаються темою роботи і конкретизуються у випадку, якщо для конкретизації території історичних подій, що розглядаються, потрібні додаткові роз'яснення. Зазвичай необхідність таких роз'яснень пов'язана зі зміною як назв, так і меж адміністративно-територіальних одиниць в історичному аспекті.

Методи дослідження. У цій частині вступу студент має вказати основні принципи та методи наукового дослідження, покладені в основу дослідницької роботи.

Принцип – це основне правило, якого необхідно дотримуватись вивчаючи всі явища і події в історії. До основних принципів наукового історичного дослідження належать:

– *принцип об'єктивності*, який передбачає відтворення історичної дійсності з опорою на справжні факти і знання об'єктивних закономірностей історичного розвитку;

– *принцип детермінізму* – науковий підхід, згідно з яким всі явища не випадкові, а мають причину, обумовлені певними передумовами, і вся дійсність постає як сплетіння причинно-наслідкових зв'язків;

– *принцип історизму* – це принцип, який вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій з урахуванням конкретних хронологічних рамок і конкретної історичної обстановки. При цьому потрібно розглядати історичне явище в розвитку, тобто враховувати, які причини породили його, як воно сформувалося і як видозмінювалося з часом;

– *принцип соціального підходу* – це принцип, який передбачає необхідність враховувати інтереси, традиції та психологію певних класів, станів, соціальних верств і груп. Цей принцип зобов'язує співвідносити інтереси класові і вузько групові із загальнолюдськими, враховуючи суб'єктивний момент у практичній діяльності урядів, партій, осіб;

– *принцип альтернативності* – це принцип, який допускає можливість багатоваріантного історичного розвитку. Керуючись ним, дослідник створює моделі альтернативного розвитку шляхом зіставлення з аналогічними явищами світової історії, визначає ступінь ймовірності здійснення тієї чи іншої події.

Далі у вступі до курсової та кваліфікаційної (дипломної) роботи студенту потрібно виділити, а у відповідному розділі роботи ще й проаналізувати, три групи **методів**: загальнонаукові, спеціально-історичні та міждисциплінарні.

До загальнонаукових методів належать:

– *Аналіз* (від грец. – розкладання, розчленування) – метод, що передбачає поділ досліджуваного об'єкта або явища на окремі частини і визначення властивостей окремого елемента;

– *Синтез* (від грец. synthesis – з'єднання) – метод об'єднання розрізнених елементів у єдине ціле на підставі того чи іншого закону, будь-яких принципів чи закономірностей, за допомогою якого отримують повну картину явища загалом;

– *Індукція* (від лат. – наведення) – шлях пізнання від поодиноких фактів до загального стану – висновку;

– *Дедукція* (від лат. «deduction» – виведення) – метод виведення із загального стану поодиноких фактів та формулювання на їх основі приватних висновків;

– *Аналогія* (від грец. – відповідність, подібність) – метод отримання знань про предмети на основі їх порівняння та встановлення між ними подібності за тими чи іншими ознаками, внаслідок чого робляться припущення про відповідність, сумісність та інші характеристики об'єктів, що вивчаються, метод перенесення властивостей одного предмета на інший за рівнем подібності;

– *Моделювання* – метод дослідження, при якому об'єкт, який цікавить дослідника, заміщується іншим об'єктом, що знаходиться у відношенні подібності до першого об'єкту;

– *Абстрагування* (від лат. «abstractio» – відволікання, відділення) – це розумова діяльність, спрямована на отримання абстракцій – ідеальних (не існуючих насправді) предметів, якими можуть бути окремо взяті уявлення, категорії, поняття, теорії тощо, так і їх системи;

– *Узагальнення* – формулювання висновків, закономірностей та законів з фактів, аналізів подій та явищ.

Серед спеціальних методів історичного дослідження студенту слід вказати:

– *хронологічний метод* – розгляд зв'язку різних явищ у різних часових проміжках у порядку хронології;

– *історичний (історико-хронологічний) метод* – метод, який ґрунтується на виявленні історичних фактів у їхній хронологічній послідовності та логічній закономірності побутування в контексті зародження, розвитку, згасання та вмирання чи переродження явища;

– *синхроністичний метод* – розгляд зв'язку явищ в одному часовому проміжку;

– *порівняльний метод* – розгляд та порівняння різних історичних явищ та виявлення загальних ознак;

– *типологічний метод* – метод, заснований на зіставленні, який дозволяє виявити групи схожих явищ і процесів, що досягається за допомогою схематичного відображення конкретно-історичної реальності у вигляді логічних моделей – так званих «ідеальних типів»;

– *Структурний метод* (від. лат. «structura» – будова, розташування) – метод, заснований на виявленні стійких зв'язків усередині системи, що забезпечують збереження її основних властивостей;

– *Системний метод* – метод, який виходить з розуміння системи як сукупності взаємопов'язаних елементів; передбачає розгляд кількох головних завдань: виокремлення елементів, які входять в систему; аналіз характеру відносин між елементами (горизонтальні, ієрархічні); вивчення взаємодії системи з зовнішнім середовищем;

– *Історико-діахронний метод* – сукупність теоретичних принципів, прийомів та процедур, спрямованих на вивчення сутнісно-часових змін історичної реальності.

Також у курсових роботах під час дослідження кількісних сторін історичного процесу використовується *міждисциплінарний статистичний (кількісний, математичний) метод*. Робота з кількісними показниками дозволяє виявити протяжність, поширеність, темпи розвитку та інші сторони історичного процесу.

Тільки за умови дотримання і поєднання всіх принципів і методів пізнання можуть бути забезпечені науковість та достовірність у висвітленні минулого.

Наступна частина вступу є експертно-оціночними положеннями дослідницької роботи і, як правило, пишеться після завершення роботи. Вона є своєрідною самооцінкою характеру наукової діяльності за результатами дослідження, які визначають такі параметри: новизна результатів дослідження, тобто оригінальність отриманих результатів; практична цінність результатів дослідження; апробація та публікації; структура текстового об'єкта із достатньою бібліографією та додатками за темою.

Наукова новизна навчально-наукового дослідження визначається на основі виявлення відмінності рис конкретної роботи від праць на аналогічну тематику. Новизна дослідження може розглядатися за такими параметрами – «*вперше*» або «*повніше розглянуті*»:

- оригінальність постановки проблеми;
- наукове обґрунтування актуальності теми;
- виявлення нових історичних, біографічних та інших фактів;
- предмет дослідження раніше не вивчався, був вивчений недостатньо, на цю тему в предметі дослідження зроблено фактологічні, аналітичні, теоретичні, понятійно-термінологічні та інші доповнення;

- запровадження нових наукових понять, категорій, обґрунтування термінів;
- глобальність мети, масштабність завдань, поставлених у дослідженні;
- методи дослідження раніше не застосовувалися у роботі з цих проблем, теми.

Описуючи новизну навчально-наукового дослідження слід підкреслити, наприклад, що «*на відміну від..., автором встановлено..., виявлено..., проаналізовано..., обґрунтовано..., запропоновано..., розвинуто уявлення..., доповнено..., узагальнено..., типологізовано..., класифіковано ...*» тощо.

Новизна та самостійність є суттєвими критеріями оцінки якості курсової роботи. Новизна не повинна довільно вигадуватись або безпідставно декларуватись, вона має бути підтверджена необхідними положеннями текстового об'єкта.

Практична цінність наукового дослідження. Прикладне значення курсової роботи полягає у перерахуванні тих галузей наукового знання, навчальної діяльності або організаційних установ (музей, школа, ЗВО, громадські організації тощо), спеціалістів гуманітаріїв та інших категорій професіоналів, де результати дослідження можуть використовуватись. Також можуть бути зазначені проблеми, які виявились у ході дослідження та до яких надалі можуть звернутися інші дослідники.

В останньому абзаці вступу «**Структура курсової роботи**» слід зазначити, що вона відповідає поставленій меті та визначеним завданням і складається з переліку умовних скорочень, вступу, вказати кількість розділів основної частини (кількість підрозділів),

висновків, списку використаних джерел та літератури (вказати кількість позицій) і додатків (вказати кількість позицій). Наприкінці абзацу треба вказати загальний обсяг дослідження, а також обсяг основного тексту роботи.

Таким чином, констатуємо, що зі вступу до курсової роботи починається знайомство наукового керівника, викладачів кафедри історії з навчально-науковим дослідженням. Від враження, яке воно справляє, часто залежить загальна оцінка праці. Положення вступу є керівними для написання основного тексту дослідження та мають бути підтвердженими у заключній частині курсової роботи.

IV. ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ

Найважливішою стадією роботи над курсовою працею є ознайомлення з критичною або теоретичною науковою літературою, що є з цього питання, у ході якого стає зрозумілим ступінь вивченості проблеми. Таким чином, першим кроком до написання роботи має бути збір та критичний аналіз історіографії. Для цього студентам насамперед слід повторити пройдений у попередні роки курс «Українська історіографія».

Під час підготовки курсової роботи використовуються монографії, збірники наукових праць, збірники наукових статей, матеріали науково-практичних, краєзнавчих, всеукраїнських, міжнародних конференцій, статті в періодичній пресі, довідники, словники, автореферати та дисертації, а також матеріали інформаційної мережі інтернет та електронних баз даних. Необхідно залучати наукові праці не лише українських, а й іноземних авторів.

Для того, щоб охопити основну літературу за обраним напрямом дослідження, під час роботи в бібліотеці використовується два найбільш поширених види каталогів (складених у певному порядку переліку літературних джерел): систематичний і алфавітний. У першому література розташована за проблем або за науками, у другому – за алфавітом (прізвищем автора або назвою колективної монографії, підручника або навчального посібника). Поряд з цими джерелами можна звернутися до довідково-бібліографічних вказівників, електронних бібліотечних каталогів, інформації про нову літературу і рецензії на неї, а також до довідкового та бібліографічного апарату книг, наявних у розпорядженні самого дослідника.

Зазвичай процес вивчення літератури здійснюється у два етапи.

Перший етап. Коли вибрано тему і, можливо, підібрано перші матеріали, студент вивчає наукові роботи, які створюють базу для з'ясування суті питання та його аналізу.

Другий етап. Критичний аналіз літератури, її класифікація за періодами за проблемно-хронологічним принципом. Як правило, у наукових роботах на історичну тематику, виділяється три основні періоди вивчення проблеми у працях вітчизняних авторів:

- 1) імперський (кінець XVIII – початок XX ст.);
- 2) радянський (1920–1980-ті рр.);
- 3) сучасний (1991 р. – до сьогодення).

Якщо хронологічні рамки наукового дослідження охоплюють, наприклад, вивчення радянського періоду історії України, відповідно їх буде два. У свою чергу, кожен період може бути поділений на хронологічні етапи, у кожному з яких може бути виділено окрему проблему за темою роботи.

Праці українських дослідників можуть не висвітлювати всі поставлені у роботі питання, тому студенту важливо проаналізувати ще й роботи іноземних авторів та виділити їх в окрему групу історіографічного аналізу.

Важливо відзначити, що в історіографії не тільки перераховуються всі попередні та відомі автору дослідження на тему, але й відображаються основні етапи вивчення проблем, розглядаються різні точки зору вчених, дається критична оцінка їх працям, тобто матеріали систематизуються та поділяються на групи, підгрупи, відповідно до тих чи інших критеріїв відбору, наприклад, за хронологією, важливістю проблем, новизною, теоретичною, методологічною чи практичною значимістю.

Розглядаючи ступінь вивченості питань теми необхідно виявити вміння вести пошуки

необхідної літератури загального, галузевого та спеціального характеру, звернувши особливу увагу на виявлення новітніх публікацій з проблеми дослідження. При цьому необхідним є вміння об'єктивно аналізувати наукові праці, порівнюючи їх, групуючи з тієї чи іншої точки зору на основі хронологічного чи проблемного принципу, виділяючи характерні етапи розробки питань. Критично оцінюючи позиції авторів з досліджуваних питань, визначаючи специфіку методів дослідження тих чи інших вчених, шкіл, наукових напрямів, узагальнюючи досягнення та позначаючи невирішені чи недостатньо висвітлені питання, автор дослідження ніби встановлює межу між відомим та невідомим на цю тему. Нагромадження фактів, кількісних даних, формулювань, точок зору різних вчених істориків тощо – дуже важлива ланка у процесі роботи над науковою працею, оскільки фактична частина становить основу, на якій будується все дослідження.

Важливим джерелом пошуку в час інформаційних технологій став інтернет. Краще брати інформацію зі спеціалізованих ресурсів (сайти наукових журналів, наукових бібліотек, архівів, науково-аналітичних центрів тощо). Слід звернути увагу на домен, на якому зареєстрований сайт, на автора розміщеного матеріалу, на своєчасність оновлення інформації на сайті.

Також звернемо увагу, що під час аналізу літератури необхідно витримувати шанобливість та доброзичливість тону щодо авторів праць, бо слід бути вдячними попередникам за надану інформацію, навіть якщо з їхніми положеннями не згоден. Потім, як правило, підходять до висновків про недостатність висвітлення досліджуваних проблем або неспроможність старого знання у світлі виявлення нових фактів, а також про важливість, актуальність і необхідність подальшого дослідження, яке слід продовжити на новому рівні, можливо на основі праць якогось відомого вченого.

Таким чином, продемонструвавши обізнаність в інформації з досліджуваної теми, автор наукової праці у висновку повинен констатувати ступінь вивченості проблем, пов'язаних з темою, і зробити заявку на передбачуване вирішення питань.

Також порадимо студенту під час написання наукової роботи не шкодувати часу на конспектування літератури. Добре виконаний конспект – це такий самий гідний примірник особистої бібліотеки, як і книга, ним можна користуватися і після того, як робота написана та успішно захищена. Конспекти можуть складатися в письмовій та електронній формі (у цьому випадку для кожного літературного джерела потрібно створити окремий файл і внести в нього дані за всіма правилами підготовки конспекту). Правила такі:

1. Необхідно точно вказувати прізвище та ініціали автора (якщо можливо, повністю його ім'я та по батькові, що особливо важливо, коли прізвище не відмінюється).

2. Потрібно точно вказувати назву роботи та вихідні дані (місце, назву видання та рік), відзначати загальну кількість сторінок. Якщо матеріал взято з періодичного видання, то зазначаються назва газети чи журналу, дата виходу (рік, число, місяць чи номер для газети, рік та номер для журналу), сторінки статті з журналу, тижневика, газети тощо).

3. Витяги з книги або статті можуть бути точними та неточними (скороченими або у переказі). Краще вибрати позначки для того та іншого випадку та користуватися ними, щоб унеможливити себе від неточного цитування.

4. Обов'язково потрібно вказувати, з якої сторінки зроблено виписку, оскільки прочитана література в тексті курсової та кваліфікаційної (дипломної) роботи буде згадуватися і цитуватися.

5. Закінчена бібліографія подається на перегляд науковому керівнику і за необхідності може бути відкоригована.

Наступним найскладнішим етапом у написанні наукової роботи є збір та критичний аналіз джерельної бази. На підставі вивченого у попередні роки курсу «Історичне джерелознавство» студенту слід згадати, що до історичних джерел належать усі залишки матеріальної культури минулого. Класифікуються джерела за типами, видами та родами. За типами джерела поділяються на речові, усні, зображальні, лінгвістичні і писемні. У наукових роботах використовуються переважно писемні джерела, які за видовою класифікацією поділяються на документальні і наративні. Виходячи з теми наукового дослідження, студент

може опрацювати і застосувати в роботі й інші типи і види джерел. Аналітичний рівень роботи зростає, якщо у роботі будуть використані також нетрадиційні джерела, такі як усні інтерв'ю, фоно- та фотодокументи тощо. Так само як і історіографія, наявна джерельна база має бути класифікованою.

Працюючи на цьому етапі над дослідженням теми, студент має відшукати, опрацювати, систематизувати і класифікувати 20–30 джерел в такі групи (залежно від теми дослідження групи можуть змінюватися):

1. Неопубліковані (архівні) джерела.

2. Опубліковані (друковані) джерела:

- а) нормативно-правові документи;
- б) документація органів місцевого самоврядування;
- в) статистичні матеріали;
- г) довідкові видання.

3. Археографічні публікації.

4. Картографічні матеріали.

5. Наративні джерела:

- а) літописи;
- б) спогади, записки, щоденники;
- в) листування (епістолярна спадщина).

6. Періодика.

Після ознайомлення з основними науковими працями та історичними документами з проблеми доцільно переходити до роботи в архівах. Ця стадія наукового дослідження дуже важлива і багато в чому визначає новизну дослідження. Відбір неопублікованих джерел здійснюється під час ознайомлення з путівниками та описами фондів державних обласних архівів, у тому числі Державного архіву Миколаївської області (офіційний сайт: <http://mk.archives.gov.ua/aboutus.html>).

Пам'ятка роботи з документами Державного архіву Миколаївської області.

Коли ви увійшли на офіційний сайт архіву, зліва в колонці знайдіть рубрику «Науково-довідковий апарат», за допомогою якого ви зможете ознайомитися з путівником, анотованими реєстрами Державного архіву Миколаївської області, фондами та описами фондів імперського (до 1917 р.), радянського (1917–1990 рр.) періодів та періоду незалежності (з 1991 р.). У представлених на сайті фондах та описах ви зможете знайти номери і назви справ з теми наукового дослідження, які потрібно виписати. Потім методист кафедри історії оформить офіційний лист за підписом ректора ЧНУ імені Петра Могили до Державного архіву Миколаївської області із проханням дозволити вам працювати в архіві за темою вашого дослідження. Наступна робота з архівними справами вже відбувається безпосередньо в самому архіві. За бажанням студент може знайти потрібну йому інформацію на офіційних сайтах інших державних архівів всіх областей України.

Фіксування історичного матеріалу можна вести або у вигляді записів у зошиті, або у вигляді окремих карток з виписками. І в тому, і в іншому випадку необхідно вказувати вихідні архівні дані (номер фонду, опису, назву справи, рік/роки справи, кількість аркушів).

Приклад:

Державний архів Миколаївської області (ДАМО). Ф. Р–17 Уповноважений Українського Червоного Хреста по Миколаївській губернії, м. Миколаїв, 1922 р. Оп. 1. Спр. 1. Листування з установами та організаціями губернії про заходи та способи медичної та продовольчої допомоги голодуючим громадянам, 1922, 327 арк.

Опубліковані джерела вже є надрукованими і, як правило, містяться в окремих виданнях, які мають назву «Збірники документів і матеріалів», що полегшує роботу з джерельною базою наукового дослідження. Студенту слід ретельно опрацювати бібліотечні каталоги і знайти дотичні до їхньої теми збірники документів і матеріалів.

Знайомлячись із джерелами, слід враховувати ступінь достовірності викладеного у них матеріалу. Для цього необхідно звертати увагу на характер джерела (документ: закон, указ,

розпорядження, інструкція, звіт тощо; газетна стаття; особистий лист; спогади, щоденники тощо), час і місце публікації документа (вітчизняна або зарубіжна; імперський, радянський чи сучасний період історії України тощо).

Під час роботи з джерелами також необхідно враховувати той суб'єктивний вплив, який він надає на оціночні судження історика. Поряд з відомостями про певні події, в документах минулого представлені оціночні судження, які можуть впливати на висновки сучасного дослідника.

Завершивши вивчення літератури та джерел, слід провести систематизацію отриманих матеріалів, зіставити їх, встановити, чи не мають вони суперечностей, а якщо такі є, спробувати визначити, чим вони викликані, і сформулювати своє судження про тему в цілому та окремі її аспекти.

Також варто зазначити, що вивчення наукових праць та різного роду джерел триває в ході всього дослідження. Нові виявлені факти спонукають по-новому продумувати та оцінювати зміст вже вивченої літератури і документів, стимулюють увагу до питань, на які раніше не було звернено належної уваги, дозволяють рефлексувати аналітичну діяльність самого дослідника. Ґрунтовна документальна база наукової роботи є важливою умовою об'єктивності і глибини дослідження.

V. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ

Окремий розділ в курсовій роботі з предмету «Джерелознавство, історіографія та методологія історії» присвячений теоретико-методологічній базі дослідження. Методологія та проблеми, що з нею пов'язані, є найскладнішими питаннями у сучасних суспільних, в тому числі гуманітарних, науках. Уміння застосовувати різні методи та їх комбінації під час проведення наукового дослідження, постановка проблеми й вибір відповідних підходів, складають методологію наукового дослідження.

Під час написання цього розділу курсової роботи студенту слід визначити основні принципи і методи дослідження, а також нові наукові підходи або концептуальні положення, покладені в основу дослідницької роботи. У результаті їхнього аналізу формується авторська концепція, робляться узагальнення та висновки. Звернемо увагу, що зазначені у вступі принципи і методи дослідження у відповідному розділі або підрозділі мають бути розкриті згідно з темою вашої наукової праці.

Розпочати вивчення теоретико-методологічної бази дослідження радимо з опанування наукових **підходів**, які визначають основний шлях рішення поставленого досліджуваного завдання. Серед таких пропонуємо проаналізувати (виходячи з теми наукової роботи):

- *історичний підхід*, що дає змогу дослідити виникнення, формування і розвиток досліджуваної проблеми у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей;

- *цивілізаційний підхід*, який зорієнтований на сприйняття історичного поступу як багатовимірного поліцентричного процесу в рамках єдиної людської цивілізації, направлений на дослідження суспільства у всій багатогранності виявів його життя та існування;

- *ціннісний підхід* – в історичній науці виходить із того, що у світовій історії існують певні загальноновизнані досягнення культури, які становлять безумовні цінності для людського буття. Тобто всі факти і дії минулого можна оцінювати, співвідносячи їх із такими досягненнями і, виходячи з цього, виносити оцінне судження. Серед них можна виділити цінності релігії, держави, права, моральності, мистецтва, науки;

- *модернізаційний підхід*, в якому історія розглядається у процесі вдосконалення, поліпшення або поновлення;

- *комплексний та інтегральний (системний) підходи* – вимагають вивчення проблеми на різних рівнях: на першому, як правило, відбувається вивчення загальної державної політики уряду щодо поставленого питання; на другому – конкретизуються певні регіональні особливості, робляться узагальнення та пояснюються взаємозумовленості їх у функціональній

цілісності системи;

– *регіональний підхід* – дає змогу розглянути поставлену проблему в межах окремого регіону України або іншої держави як певного територіального соціуму в історико-культурному контексті з урахуванням його господарської та культурної однорідності;

– *гендерний підхід* – напрямок в історичних дослідженнях, предметом вивчення якого є система відносин і взаємодій, що стратифікує суспільство за ознакою статі. Гендерна історія включає в себе історію жінок (історичну фемінологію), історію чоловіків (історичну андрологію), історію квір-спільнот і частково історію сексуальної культури;

– *історія повсякденності (або мікроісторія)* – підхід, за допомогою якого вивчається сфера людської буденності в її історико-культурних, політико-подійних, етнічних, конфесійних та інших повсякденних контекстах.

Методологія дослідження базується на **принципах** – основних правилах, яких необхідно дотримуватись під час вивчення всіх явищ і подій в історії. До основних принципів наукового історичного дослідження належать:

– *принцип об'єктивності*, який передбачає відтворення історичної дійсності з опорою на справжні факти і знання об'єктивних закономірностей історичного розвитку;

– *принцип детермінізму* – науковий підхід, згідно з яким всі явища не випадкові, а мають причину, обумовлені певними передумовами, і вся дійсність постає як сплетіння причинно-наслідкових зв'язків;

– *принцип історизму* – це принцип, який вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій з урахуванням конкретних хронологічних рамок і конкретної історичної обстановки. При цьому потрібно розглядати історичне явище в розвитку, тобто враховувати, які причини породили його, як воно сформувалося і як видозмінювалося з часом;

– *принцип соціального підходу* – це принцип, який передбачає необхідність враховувати інтереси, традиції та психологію певних класів, станів, соціальних верств і груп. Цей принцип зобов'язує співвідносити інтереси класові і вузько групові із загальнолюдськими, враховуючи суб'єктивний момент у практичній діяльності урядів, партій, осіб;

– *принцип альтернативності* – це принцип, який допускає можливість багатоваріантного історичного розвитку. Керуючись ним, дослідник створює моделі альтернативного розвитку шляхом зіставлення з аналогічними явищами світової історії, визначає ступінь ймовірності здійснення тієї чи іншої події.

Після розкриття принципів студенту слід проаналізувати загальнонаукові, спеціально-історичні та міждисциплінарні методи дослідження.

До загальнонаукових методів належать:

– *аналіз* (від грец. *розкладання, розчленування*) – метод, що передбачає поділ досліджуваного об'єкта або явища на окремі частини і визначення властивостей окремого елемента;

– *синтез* (від грец. *з'єднання*) – метод об'єднання розрізнених елементів у єдине ціле на підставі того чи іншого закону, будь-яких принципів чи закономірностей, за допомогою якого отримують повну картину явища загалом;

– *індукція* (від лат. *наведення*) – шлях пізнання від поодиноких фактів до загального стану – висновку;

– *дедукція* (від лат. *виведення*) – метод виведення із загального стану поодиноких фактів та формулювання на їх основі часткових висновків;

– *аналогія* (від грец. *відповідність, подібність*) – метод отримання знань про предмети на основі їх порівняння та встановлення між ними подібності за тими чи іншими ознаками, внаслідок чого робляться припущення про відповідність, сумісність та інші характеристики об'єктів, що вивчаються; метод перенесення властивостей одного предмета на інший за рівнем подібності;

– *моделювання* – метод дослідження, при якому об'єкт, який цікавить дослідника, заміщується іншим об'єктом, що знаходиться у відношенні подібності до першого об'єкту;

– *абстрагування* (від лат. *відволікання, відділення*) – це розумова діяльність, спрямована на отримання абстракцій – ідеальних (не існуючих насправді) предметів, якими можуть бути окремо взяті уявлення, категорії, поняття, теорії тощо, так і їх системи;

– *узагальнення* – формулювання висновків, закономірностей та законів з фактів, аналізів подій та явищ.

Серед спеціальних методів історичного дослідження студенту слід проаналізувати:

– *хронологічний метод* – розгляд зв'язку різних явищ у різних часових проміжках у порядку хронології;

– *історичний (історико-хронологічний) метод* – метод, який ґрунтується на виявленні історичних фактів у їхній хронологічній послідовності та логічній закономірності побутування в контексті зародження, розвитку, згасання та вмирання чи переродження явища;

– *синхроністичний метод* – розгляд зв'язку явищ в одному часовому проміжку;

– *порівняльний метод* – розгляд та порівняння різних історичних явищ та виявлення спільних ознак;

– *типологічний метод* – метод, заснований на зіставленні, який дозволяє виявити групи схожих явищ і процесів, що досягається за допомогою схематичного відображення конкретно-історичної реальності у вигляді логічних моделей – так званих «ідеальних типів»;

– *структурний метод* (від. лат. «structura» – «будова, розташування») – метод, заснований на виявленні стійких зв'язків усередині системи, що забезпечують збереження її основних властивостей;

– *системний метод* – метод, який виходить з розуміння системи як сукупності взаємопов'язаних елементів; передбачає розгляд кількох головних завдань: виокремлення елементів, які входять у систему; аналіз характеру відносин між елементами (горизонтальні, ієрархічні); вивчення взаємодії системи з зовнішнім середовищем;

– *історико-діахронний метод* – сукупність теоретичних принципів, прийомів та процедур, спрямованих на вивчення сутісно-часових змін історичної реальності.

Також у курсових роботах під час дослідження кількісних сторін історичного процесу використовується *міждисциплінарний статистичний (кількісний, математичний) метод*. Робота з кількісними показниками дозволяє виявити протяжність, поширеність, темпи розвитку та інші сторони історичного процесу.

Тільки за умови дотримання і поєднання всіх наукових підходів, принципів і методів пізнання можуть бути забезпечені об'єктивність, науковість і достовірність у висвітленні минулого.

VI. ПРОЦЕС НАПИСАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Процес написання курсової роботи включає, як правило, сім етапів:

- 1) вибір та затвердження теми, обґрунтування її актуальності;
- 2) пошук, збір, опрацювання, аналіз літератури та джерел;
- 3) обробка отриманої інформації та на її основі створення концепції досліджуваного питання;
- 4) складання плану роботи;
- 5) написання тексту дослідження;
- 6) оформлення курсової чи кваліфікаційної (дипломної) роботи відповідно до встановлених вимог;
- 7) доопрацювання та виправлення чернетки з урахуванням зауважень наукового керівника.

Методичні рекомендації щодо вибору та затвердження теми, аналізу літератури та джерел, методологічної бази курсового дослідження, а також складання плану роботи та написання вступу були надані у попередніх розділах. У цьому розділі ми детальніше зупинимося на рекомендаціях до написання основного тексту вашої наукової праці.

Насамперед, звернемо увагу, що складений план наукової роботи може змінюватися і

вдосконалюватися практично до закінчення дослідження. Наявність плану дисциплінує студента, дозволяє реалізувати поставлені цілі та завдання, уникнути непотрібного відволікання під час збору матеріалу. Разом із науковим керівником студенту необхідно розпланувати дії щодо виконання наукового дослідження, а також назвати деякі розділи вашої роботи. Необхідно також визначити, скільки підрозділів допоможуть розкрити тему дослідження. План має бути логічним, закінченим, відбивати весь обсяг вивченого матеріалу, не містити повторів. Слід зазначити, що структурно-змістовний план, вступ, тексти розділів і підрозділів, а також висновки мають бути у повній логічно-смісловій відповідності один з одним і впливати одне з одного.

Обробка зібраного матеріалу (літератури та джерел) полягає в систематизації його за розділами і підрозділами роботи. Приступаючи до аналізу фактів та ідей, студент має обрати методи дослідницької діяльності, які відповідають характеру зібраного матеріалу та цілям курсового дослідження. У результаті аналізу формується авторська концепція, робляться узагальнення та висновки. Зібраний фактологічний матеріал є лише підставою, на основі якої будуються міркування та робляться самостійні висновки. За необхідності на цьому етапі роботи уточнюється план.

Спочатку пишеться чорновий варіант наукової роботи. Після його обговорення з науковим керівником вносяться необхідні зміни. Після доопрацювання робота оформляється відповідно до загальноприйнятих вимог. Науковий керівник оцінює завершену працю і робить письмовий висновок (відгук).

У процесі підготовки курсової роботи студент має право звертатися до свого наукового керівника, який зобов'язаний надавати студенту необхідну допомогу у розробці структури роботи та у визначенні послідовності її написання, рекомендувати основну та додаткову літературу, довідкові та архівні матеріали, наративні джерела тощо, проводити консультації зі студентом, контролювати хід виконання роботи.

Як і текстовий об'єкт загалом, кожен розділ і підрозділ повинні мати свій вступ з позначенням основних проблем, які в них будуть розглядатися. Потім слідує логічно збудований, з дотриманням змістовно-сміислової послідовності, виклад матеріалу дослідження. Обґрунтованість доказів, описів, пояснень, які потрібні під час викладу матеріалу, мають бути переконливими та логічними. Студент може викладати свої думки та висновки, не посилаючись на інших істориків. Якщо ваші погляди збігаються з відомими дослідниками, то підкресліть цей момент.

Кожен розділ і підрозділ закінчуються узагальненням і висновками у вигляді тез (викладаються в окремому абзаці), у яких підбиваються підсумки цієї частини дослідження та намічаються контури наступного розділу чи підрозділу. На основі цих попередніх висновків пишеться заключна частина всього дослідження. Таким чином, формується своєрідна логічно збудована система текстового об'єкта, всі елементи якого, маючи автономність, є невід'ємними частинами цілого. Це і є «золотий ланцюг», та композиція текстового об'єкта, яка, замикаючись, призводить до початку дослідження – до теми, але вже на новому рівні її розуміння та усвідомлення всіх проблем з нею пов'язаних.

Звернемо вашу увагу, що чим менше в роботі компілятивності, чим більше вона має самостійний творчий характер, тим більше вона може претендувати на повноцінність комплексних вагомих висновків з перспективними положеннями.

У загальних **висновках**, які пишуться після основних розділів, підбиваються підсумки дослідницької роботи, основні положення якої були викладені у вступі, показується отриманий результат і вирішення наукової проблеми. Загалом вони повинні відповідати сформульованим у вступі меті та завданням, які необхідно коротко розкрити. За обсягом висновки, як і вступ, мають бути не більше 1/10 (5–7 %) частини всього тексту.

Висновки мають бути короткими, чіткими, лаконічними і обґрунтованими, повинні відображати основні положення з теорії питання, з виконання завдань дослідження і конкретно з проведеного дослідження, не повинні містити переказ змісту праці або повтор висновків, які вже були зроблені в розділах. Саме за висновками часто оцінюється вся робота. Також у

висновках пропонуються перспективи подальшої дослідницької роботи із зазначеної теми, даються рекомендації, висловлюються ідеї, які потребують подальшого розвитку.

У стилістичному відношенні у заключній частині наукового дослідження доцільно використовувати такі звороти: *«з теми дослідження...»*; *«на підставі теоретичних та методологічних положень...»*; *«у зв'язку з об'єктом, предметом, метою дослідження ...»*; *«керуючись завданнями дослідницької роботи...»*; *«доказом стало...»*; *«за допомогою таких методів...»*; *«дотримуючись логіки наукового дослідження...»* тощо.

Якісно та яскраво доповнити курсову роботу допоможуть **додатки**, в яких містяться матеріали уточнювального, роз'яснювального, підтверджувального або ілюстративного характеру, дані у вигляді документів, схем, таблиць, графіків, фотографій, ілюстрацій тощо. Важливо запам'ятати, що додатки, як і всі структурні частини дослідження, мають назви та нумеруються великими літерами за алфавітом (А, Б, В, Г і т. д.) у порядку появи їх у тексті роботи. При цьому, в основному тексті роботи на матеріали додатка обов'язково робляться посилання, якщо цього немає, то матеріал не може міститися в цій частині курсової роботи. Цей розділ роботи не є обов'язковим. Його обсяг не обмежений і не входить до загального обсягу дослідження.

На закінчення цього розділу відзначимо, що курсова робота – це вид творчої наукової діяльності, і, як будь-яка творчість, вона передбачає певну свободу, тому зазначена схема дослідницької роботи може змінюватись, але в рамках вимог, що висуваються до наукового дослідження. Так, у вступі можлива перестановка абзаців, але при цьому має простежуватися логіка їхнього послідовного розміщення та взаємозв'язку. Розробка основної частини текстового об'єкта може мати найрізноманітніші форми рубрикації, за ідентичності підходів поділу та угруповання викладеного в розділах матеріалу.

ВІІ. ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

1. Правила викладу матеріалу курсової роботи

Під час викладу матеріалу курсової роботи необхідно дотримуватись таких **правил**:

– Титульний лист (*приклад його оформлення див. у додатку 1*) є першим листом курсової роботи, що дає найголовніші відомості про неї. Титульний лист має бути оформлений за зразком.

– Не рекомендується вести оповідання від першої особи однини, наприклад, *«я вважаю»*, *«на мою думку»*, *«я встановив»*. Такі твердження краще висловлювати у безособовій формі – *«аналіз матеріалу свідчить про те, що...»*, *«можна дійти висновку...»*, *«документи дозволяють припустити...»* тощо.

– При згадуванні прізвищ у тексті роботи ініціали ставляться перед прізвищем через нерозривний пробіл. У наукових працях, як правило, ставиться один ініціал перед прізвищем. Якщо ініціали не вдалося встановити – це обумовлюється у підрядковій примітці.

– У тексті наукових робіт такі слова, як «століття», «роки», «рік», «мільйон», «тисяча», «гривня», «копійка» тощо, пишуться у скороченому вигляді: «ст.», «рр.», «р.», «млн», «тис.», «грн», «коп.» і т. д.

– Кількісні показники до десяти у тексті роботи пишуться словами. Наприклад: одна особа, дві години, три млн тощо.

– Цитати з літератури та джерел, цифри, дати, імена, висновки та твердження, запозичені з опублікованих наукових досліджень або неопублікованих матеріалів, мають обов'язково супроводжуватися посиланнями.

– Кожен розділ слід починати з нової сторінки. Підрозділ починається на тій самій сторінці, де закінчився попередній текст і відокремлюється від попереднього тексту одним порожнім рядком (через клавішу Enter).

– Назви розділів та підрозділів у тексті слід розташовувати посередині рядка без крапки (розмір шрифту 14, Times New Roman, жирний). Підкреслення заголовків та перенесення слів у них не допускається. Назви розділів пишуться великими літерами, підрозділів – малими.

Наприклад:

РОЗДІЛ 1 СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

1.1. Історіографія проблеми

– Список використаних джерел та літератури до обсягу роботи не зараховується.
– Додатки виконуються у вигляді таблиць, графіків, малюнків, карт, копій документів тощо. Цей розділ роботи не є обов'язковим. Його обсяг не обмежений і не входить до загального обсягу роботи.

– Текст роботи має бути роздрукований на принтері. Курсова робота має бути представлена у м'якій палітурці (на пластиковій пружині, з прозорою безбарвною першою обкладинкою). Непереплетена робота у вигляді окремих аркушів до захисту не приймається.

2. Форматування роботи

Курсова робота виконується на одній стороні аркуша, що має стандартний формат (A4).

Текст слід друкувати через 1,5 інтервала (розмір шрифту 14, Times New Roman), дотримуючись розмірів полів: ліве – 30 мм; праве – 15 мм; верхнє – 20 мм; нижнє – 20 мм, вирівнюючи текст по ширині сторінки.

Абзацний відступ 1,25.

Усі аркуші роботи нумеруються у верхньому правому кутку сторінки арабськими цифрами без крапки; наскрізна нумерація дотримується по всьому тексту (додатки, ілюстрації, таблиці, документи і т. д., розташовані на окремих аркушах, включаються до загальної нумерації сторінок). Нумери сторінок на титульному аркуші та аркушах із завданнями на дипломний проект (роботу) студенту не проставляються, нумерація починається з 4 сторінки.

3. Оформлення цитат

Наукова робота обов'язково має містити цитати. Цитати повинні точно відповідати тексту першоджерела. Цитата пишеться в лапках. Якщо необхідно пропустити декілька слів у цитованому реченні, то місце пропуску позначають трьома крапками. На кожен цитату робиться посилання, що містить прізвище та ініціали автора, точну назву джерела, сторінку, на якій розміщується в оригінальному джерелі текст цитати.

Цитування документа може бути прямим, коли вказується конкретна сторінка книги чи збірника (журналу), або непрямым, коли думка автора наводиться не дослівно. У таких випадках перед посиланням на документ ставлять «Див.: ...». Якщо цитування проводиться не за першоджерелом, а з роботи іншого автора, цей факт слід зазначити у підрядковій примітці: «Цит. за: ...». Далі слідує опис документа, звідки запозичена цитата.

На панелі інструментів (програма Microsoft Word) є вікно «Посилання», а в ньому функція «Вставити посилання». Ця функція допоможе автоматично пронумерувати посилання по всій роботі.

Наприклад: «Царським указом від 9 листопада 1906 р. розпочалася реалізація аграрної програми, націленої на створення на общинних землях дрібної селянської власності»¹.

4. Правила оформлення посилань

Курсова робота покликана продемонструвати не тільки аналітичні здібності автора, а й його наукову ерудицію. Засобом такої демонстрації є не просто кількісно достатній список літератури, а представленість цієї літератури у тексті роботи. Наприклад, 80–100 найменувань, які складають список використаних джерел та літератури в курсовій роботі, повинні бути тим

чи іншим чином згадані упродовж всього викладу тексту роботи.

Посилання робляться підрядкові (внизу сторінки, під межею, шрифтом 12, інтервал – 1,0), нумерація наскрізна по всьому тексту. Наприкінці уривка (цитати) ставиться номер, під яким у підрядковому посиланні дається посилання на використане джерело. У посиланнях зазначаються: прізвище та ініціали автора, повна назва книги, її вихідні дані (місце та рік видання, назва видавництва), том, частина, сторінка, з якої взято уривок з книги або статті (цитата) (див. вимоги до оформлення джерел та літератури).

У підрядковому посиланні:

¹ Корновенко С. В., Герасименко О. В. Селянин-бунтар. Селянська революція в Україні 1902–1917 рр.: [монографія]. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2017. С. 114.

² Пам'ятна книжка Херсонської губернії на 1913 рік. Видання Херсонського губернського Статистичного Комітету. Херсон : Губернська Тип-фія, 1913. С. 119.

³ Реєнт О. П. Столипінська аграрна реформа: основні події, періодизація, особливості, наслідки // Український селянин. Зб. наук. праць. 2006. Вип. 10. С. 11.

Повторні посилання:

Якщо на одній сторінці дають кілька посилань на одну роботу, то в повторному посиланні наводять слова «там само» або «Ibid.», наприклад:

⁴ Там само. С. 87.

⁵ Там само. Т. 1. С. 35.

Або

⁶ Ibid. С. 4–14.

Якщо посилання на згаданий документ необхідне і на наступних сторінках, то бібліографічний опис джерела наводиться в скороченому вигляді:

⁷ Кирієнко О. Ю. Загальна та військова цензура в Російській імперії (XVIII – початок XX ст.). С. 88.

Або

⁸ Реєнт О. П. Указ. пр. С. 12. (якщо наводиться лише одна робота цього автора).

Посилання на архівні документи вперше включають повну і скорочену назву архіву, номер фонду, номер опису, номер справи, номер аркуша. У наступних посиланнях на цей документ наводиться скорочена назва архіву, номеру фонду, опису, справи, цитованих аркушів.

Перше посилання:

⁹ Державний архів Миколаївської області (ДАМО), ф. П. 7, оп. 8, спр. 969. Арк. 84–84 зв.

Повторне посилання:

¹⁰ ДАМО, ф. П. 7, оп. 8, спр. 969. Арк. 84–84 зв.

Бібліографічні посилання на електронні ресурси

¹¹ Дейников Р. Т. До питання про виведення християн з Кримського ханства у 1778 р. URL : <http://tyzhden.ua/World/36177> (дата звернення: 02.10.2021).

¹² Пиворович В. Б. Земська пошта Херсонського повіту // Літопис Причорномор'я. 2000. № 4. URL : <http://www.mycity.kherson.ua/journal/letopis4/z-pochta.html> (дата звернення: 25.10.2021).

5. Правила оформлення додатків

Усі документи, таблиці, графіки, карти, ілюстрації та інші подібні матеріали, розміщені в додатках, повинні мати заголовок, пояснення та свою нумерацію, а також посилання на джерело. Посилання даються не в підрядковому посиланні, а безпосередньо під таблицею, графіком, ілюстрацією тощо. Якщо таблиця складена автором, то у посиланні необхідно зробити примітку: «Складено автором за: ...» і далі слід зазначити джерело.

6. Вимоги до оформлення списку використаних джерел та літератури

Список використаних джерел та літератури розміщується наприкінці курсової роботи, після висновків, але перед додатками. Цей список включає архівні матеріали, опубліковані джерела, наративні джерела, монографії, наукові статті та інші роботи, які цитуються та

згадуються в тексті роботи, на які є бібліографічні підрядкові посилання.

Кожен вид джерела пишеться малими літерами по центру. Розташування джерел усередині кожного виду – алфавітне.

Список літератури повинен містити не менше 20 джерел та 60–80 найменувань літератури.

Джерела та література групуються у списку за такими розділами (*залежно від теми дослідження групи можуть змінюватися*):

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Неопубліковані джерела

2. Опубліковані джерела

А. Нормативно-правові документи

Б. Документація органів місцевого самоврядування

В. Статистичні матеріали

Г. Довідкові видання

3. Археографічні публікації

4. Картографічні матеріали

5. Наративні джерела

А. Спогади, записки, щоденники

Б. Листування

6. Періодика

Література

Дисертації та автореферати

Приклади бібліографічного опису документів

Архівні матеріали

Державний архів Миколаївської області, м. Миколаїв

Ф. П. 7 Партійний архів Миколаївського обкому Комуністичної партії України (1951–1959 рр.)

оп. 8

1. Спр. 969. Інформація обкому партії в ЦК КП України про роботу добровільних народних дружин; довідки, спецповідомлення УВС, КДБ в обком партії про порушення радянської законності та правил соціалістичного гуртожитку, про відкриті судові процеси над групою ватажків антирадянського підпілля (3 січня 1959 р. – 31 грудня 1959 р.), 184 арк.

оп. 12

2. Спр. 579. Інформація, доповідні записки та листування про роботу редакцій газет, про релігійну обрядовість, про поліпшення ідейно-виховної роботи серед студентів та про роботу охорони здоров'я (11 січня – 19 грудня 1968 р.), 175 арк.

Збірники документів

3. Збірник документів та матеріалів про релігію та церкву / Упоряд. Г. Ф. Споревой, М. С. Богвесов. Київ : РІО МДВ УРСР, 1983. 248 с.

Довідники

4. Дослідники історії Південної України : біобібліографічний довідник / Упоряд. І. Лиман. Київ, 2013. Т. 1. 382 с.

Періодика

5. Вісті Херсонського повітового земства. – [1916].
6. Поштово-телеграфний журнал. – [1888–1919].
7. Юг. – [1898, 1899, 1901, 1903, 1904].

8. Южанин. – [1897].

Книги одного автора

9. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987 роки). Харків : Фоліо, 2003. 154 с.
10. Лисенко О. Є. Церковне життя в Україні. 1943–1946. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1997. 403 с.

Книги двох та трьох авторів

11. Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX ст.) / НАН України. Інститут історії України. Київ : Рідний край, 2000. 616 с.
12. Водотика С. Г., Сінкевич Є. Г. Історія Херсонщини: Навчальний посібник. Херсон : Айлант, 2003. 202 с.

Книги чотирьох і більше авторів (описуються під назвою)

13. Архівознавство: Підручник для студентів вищих навчальних закладів України / Авт.: Я. С. Калакура, Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна та ін. Редкол.: Я. С. Калакура (гол. рел.), В. П. Ляхоцький, Г. В. Боряк та ін. Київ : Либідь, 1998. 316 с.

Окремий том (книга) із багатотомного видання

14. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. / [Редкол.: А. Колодний (голова) та ін.]. Київ : Світ знань, 1996–2002. Т. 4: Католицизм; за ред. П. Яроцького. 2001. 598 с.
15. Крючков Ю. С. Нариси історії Миколаєва: У 8 книгах. Кн. 2. Миколаїв : ІПП «Степ-інфо», 2004. 118 с.

Статті з журналів та газет

16. Кантор Р. До історії «чорних кабінетів» // Каторга та заслання. 1927. Кн. 37. С. 90–99.
17. Карбелашвілі А. Про що розповіла знахідка // Кримська правда. 1971. 18 липня. С. 4.
18. Кирієнко О. Ю. Загальна та військова цензура в Російській імперії (XVIII – початок XX ст.) // Український історичний журнал. 2010. № 4. С. 83–98.

Дисертації й автореферати

19. Гребцова І. С. Періодична преса в суспільному розвитку Південного степового регіону Російської імперії (1820–1865) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02. Одеса, 2002. 32 с.
20. Орехова С. Є. Історія розвитку поштового зв'язку у Донецькій області XIX – XXI ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Донецьк, 2006. 503 с.

Картографічні матеріали

21. Карта Херсонської губернії. Автор: Картографічний завод О. Ільїна. Херсон : Упоряд. Шокальський Ю. М. [Б. р.] / Старовинні карти України [Електронний ресурс]. 80 хвилин / 700 MB. 1 електрон. опт. диск (CD-R); 12 см. систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP; MS Word 97-2000. Назва з контейнера.

Інтернет ресурси

Оформлюючи посилання на матеріали з інтернету потрібно по можливості максимально дотримуватися таких самих вимог, як і під час оформлення бібліографії друкованих праць, обов'язково вказуючи повну адресу матеріалу в Інтернеті, включаючи назву сайту та дату рецепції матеріалу.

Автор. Назва матеріалу (підручника, статті тощо). Назва сайту: URL : <http://www.sth.com/article.html> (дата звернення 21.01.2021)

Приклад:

22. Дейников Р. Т. До питання про виведення християн з Кримського ханства у 1778 р. URL : <http://tyzhden.ua/World/36177> (дата звернення: 02.10.2021).
23. Міронова І. С. Історія розвитку телеграфного зв'язку в Криму у XIX – на початку XX ст. // Міжнародний науково-дослідний журнал. Ч. 1. Дніпропетровськ : «Літера», 2012. № 7 (7). С. 79–82. URL : <http://research-journal.org/wp-content/uploads/2011/10/7-1-7.pdf> (дата звернення: 27.11.2021)
24. Пиворович В. Б. Земська пошта Херсонського повіту // Літопис Причорномор'я. 2000. № 4. URL : <http://www.mycity.kherson.ua/journal/letopis4/z-pochta.html> (дата звернення: 25.10.2021)

7. Перевірка на унікальність тексту

Коли студент закінчить писати курсову роботу, йому потрібно обов'язково надіслати текст для перевірки на унікальність тексту. Вам потрібно набрати високий відсоток унікальності та не припуститися помилок в оформленні: для курсової роботи з предмету «Джерелознавство, історіографія та методологія історії» рівень унікальності тексту має бути не нижчим від 55 %.

VIII. ПРОЦЕДУРА ЗАХИСТУ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Відповідно до графіку та правил, розроблених кафедрою історії, курсова робота проходить процедуру захисту та оцінюється колегіально членами кафедри. Науковий керівник оцінює завершену працю, надає довідку про перевірку на унікальність тексту (нагадаємо, що унікальність тексту курсової роботи має становити не менше 55 %) та робить усний чи письмовий висновок. Курсова робота має бути захищена під час залікового тижня літньої сесії (на заочному відділенні – під час літньої сесії).

Захист проводиться на відкритому засіданні комісії, у складі викладачів кафедри історії, і включає:

- короткий (5–7 хвилин) виступ студента, що містить актуальність теми, об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, обґрунтування наукового значення теми, новизну, історіографію проблеми, характеристику джерел, методологію дослідження та основні висновки, зроблені автором у ході роботи;
- обговорення виступу, в якому беруть участь усі присутні, які ставлять студенту питання та висловлюють свою думку про роботу;
- відповіді студента на поставлені йому запитання.

Оцінюється курсова робота диференційованою оцінкою з урахуванням якості захисту (повнота розкриття теми, логічність, переконливість висновків), відповіді на питання та володіння термінологічним інструментарієм та методикою аналізу. Оцінка оголошується одразу після захисту за підсумками закритого засідання викладачів. Вона виставляється у відомість та залікову книжку студента за підписом наукового керівника.

У випадку отримання незадовільної оцінки за підсумками захисту курсової роботи, студент повинен надати у встановлений термін виправлену роботу та пройти захист повторно.

Рекомендації до підготовки захисної промови (доповіді)

На захисті роботи студент має виступити з короткою доповіддю. А оскільки одна з головних переваг професійно-грамотної людини – це вміння коротко, ясно та чітко висловлювати свої думки – виступу надається особливе значення.

Промова має бути чіткою та логічно збудованою. Почати її слід зі слів: «Шановні члени Екзаменаційної комісії! До вашої уваги представляється...», а закінчити фразою: «Дякую за увагу». Рекомендується включити у виступ такі моменти: тема роботи та обґрунтування її актуальності; склад джерельної бази та ступінь вивченості проблеми; мета та завдання дослідження; теоретико-методологічні підходи до проблеми; структура роботи; виклад авторської концепції та висновків.

Конкретно в структурному відношенні доповідь можна розділити на три логічно взаємопов'язані частини. Перша частина доповіді коротко характеризує актуальність теми,

мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, новизну, положення, що виносяться на захист. У другій, найбільшій за обсягом частині, студент характеризує кожен розділ роботи. При цьому особлива увага звертається на підсумкові результати та особистий внесок студента. У заключній частині доцільно перерахувати загальні висновки та зібрати воедино основні рекомендації.

Збільшити інформативність виступу за регламентованого часового обмеження дозволяє використання **презентації**. Розташувавши слайди в логічній послідовності і посиляючись на них у процесі виступу, студент отримує можливість не повторювати викладену в них інформацію. Важливо й те, що інформація на слайдах сприймається краще за доповідь і дозволяє краще донести до комісії найважливіші відомості, дає її членам можливість зробити висновок про здатність студента структурувати інформацію та використовувати її під час аналізу.

Наведемо основні правила підготовки презентацій:

- титульний слайд відтворює титульний аркуш курсової роботи;
- кількість слайдів слід визначати, виходячи з такого приблизного розрахунку: один-два слайди на одну хвилину доповіді;
- текст, розміщений на слайді, не повинен повністю співпадати з вимовленим текстом;
- текст на слайді має бути невеликим за обсягом: розміщуйте не більше 10 рядків на одному слайді, використовуючи якнайкращий для зорового сприйняття шрифт;
- максимально використовуйте графічні можливості слайдів: ілюстрації, графіки, схеми, різні види шрифтів, нумерацію, анімацію (поступову появу тексту на слайді) тощо;
- звертайте увагу на кольорове рішення слайду (контрастність фону і тексту, використання іншого кольору для виділення заголовків);
- роздрукуйте слайди у зменшеному варіанті, щоб знати їхній порядок під час усного виступу.

Критерії оцінювання курсової роботи

При оцінюванні роботи звертається увага на чіткість та логічну послідовність викладу матеріалу, переконливість аргументації, стислість та ясність формулювань, самостійність основних результатів та висновків, їх наукову та/або практичну значимість, репрезентативність джерельної бази та використаної наукової літератури, адекватність методологічного підходу.

Оцінка виставляється за 100-бальною системою. При цьому враховується сама робота, відгук наукового керівника та сам процес представлення результатів дослідження.

Оцінка «відмінно» (90–100 балів):

– дотримано всі вище перелічені в цих методичних рекомендаціях вимоги до роботи та виступу на захисті. Дослідження може містити положення, що мають дискусійний характер, якщо вони добре аргументовані. Припустимі деякі похибки в оформленні списку використаних джерел та літератури, 3–4 стилістичні помилки.

Оцінка «добре» (75–89 балів):

– дотримано всіх вищезгаданих вимог до роботи, однак на захисті студент виглядав непереконливо: не міг відповісти на деякі питання комісії та/або рецензента; був не в змозі вільно розмірковувати про вивчену проблему, відокремлювати головне від другорядного, пояснити цінність результатів своєї роботи; не визначені деякі використані в роботі поняття, є окремі недоліки у тексті роботи та стилі, у списку використаних джерел та літератури є публікації, які не відображені у тексті дослідження.

Оцінка «задовільно» (60–74 бали):

– курсова робота написана добре, однак на захисті її автор не міг відповісти на більшу частину питань комісії; був неспроможний переконливо аргументувати свої висновки, наочно представити результати дослідження.

Оцінка «незадовільно» (до 60 балів):

Зазвичай такої оцінки не буває, тому що курсову роботу до захисту допускає або не допускає науковий керівник. Однак можна припустити винятковий випадок, коли на захисті

з'ясовується, що робота виконана несамоостійно, і її автор не може докладно розповісти про проведення ним дослідження та висновки, до яких він дійшов.

IX. ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ

1. Штучний інтелект в шкільній історичній освіті: можливості використання і потенційні ризики (історіографія, джерела, методи дослідження).
2. Розвиток університетської освіти на українських землях у період національного відродження: історіографія, джерела, методи дослідження.
3. Інтерактивні методи на уроках історії: диференціація та моделі застосування (історіографія, джерела, методи дослідження).
4. Методика формування історичної компетентності здобувачами загальної середньої освіти засобами цифрових технологій (в умовах цифрового освітнього середовища): історіографія, джерела, методи дослідження.
5. Вивчення історії античності у закладах загальної середньої освіти України: успіхи, проблеми та перспективи модернізації (історіографія, джерела, методи дослідження).
6. Громадянська освіта та її вплив на національну свідомість учнівської молоді: навчально-методичний аспект (історіографія, джерела, методи дослідження).
7. Особливості викладання суспільно-гуманітарних дисциплін у закладах фахової передвищої освіти: історіографія, джерела, методи дослідження.
8. Форми самоостійної навчально-пізнавальної активності студентів закладів фахової передвищої освіти в процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін: історіографія, джерела, методи дослідження.
9. Права та обов'язки здобувачів освіти у системі українських державних університетів 1918–1920 рр.: історіографія, джерела, методи дослідження.
10. Еволюція закладів вищої освіти в радянській Україні у 1920–1930-х рр.: історіографія, джерела, методи дослідження.
11. Індивідуальні форми позакласної роботи старшокласника як шлях до набуття дослідницького досвіду: історіографія, джерела, методи дослідження.
12. Правові засади функціонування мережі приватних навчальних закладів в Україні: історіографія, джерела, методи дослідження.
13. Формування громадянської та духовно-моральної компетентностей на уроках історії в умовах російсько-української війни: історіографія, джерела, методи дослідження.
14. Картографічний матеріал на уроках історії: аналіз і використання (історіографія, джерела, методи дослідження).
15. Проблеми шкільної історичної освіти та шляхи їх вирішення (з досвіду роботи НУШ): історіографія, джерела, методи дослідження.
16. НУШ та інноваційні підходи до навчання історії України в закладі загальної середньої освіти: історіографія, джерела, методи дослідження.
17. Проблеми формування пізнавальних інтересів підлітків на уроках історії: історіографія, джерела, методи дослідження.
18. Дидактичний потенціал кабінету історії для організації і проведення позакласної роботи: історіографія, джерела, методи дослідження.
19. Активізація самоостійної пізнавальної діяльності учнів на уроках історії: історіографія, джерела, методи дослідження.
20. Особливості пошуково-дослідницької роботи на шкільних уроках історії та її вплив на розвиток історичного мислення учнівської молоді: історіографія, джерела, методи дослідження.
21. Проблеми та перспективи розвитку дистанційної освіти в підготовці вчителя історії: історіографія, джерела, методи дослідження.
22. Оцінювання та зворотний зв'язок у дистанційному навчанні історії: історіографія, джерела, методи дослідження.

23. Використання віртуальної реальності та розширеної реальності у навчанні історії: історіографія, джерела, методи дослідження.
24. Використання веб-сайтів та електронних платформ у навчанні історії: історіографія, джерела, методи дослідження.
25. Громадянська освіта в умовах НУШ: зміст і підходи: історіографія, джерела, методи дослідження.
26. Роль інтерактивних технологій у навчанні історії: можливості та виклики (історіографія, джерела, методи дослідження).
27. Графічні симуляції та історичні відеоігри як засіб навчання історії: історіографія, джерела, методи дослідження.
28. Використання мультимедійних ресурсів у навчанні історії: історіографія, джерела, методи дослідження.
29. Розробка інтерактивних уроків історії з використанням сучасних технологій: історіографія, джерела, методи дослідження.
30. Інноваційні підходи до навчання історії та правознавства: використання проєктних методів (історіографія, джерела, методи дослідження).
31. Досвід навчання громадянської освіти в країнах Європи: історіографія, джерела, методи дослідження.
32. Методи і технології навчання громадянської освіти на уроках історії: історіографія, джерела, методи дослідження.
33. Особливості оцінювання досягнень учнів на уроках громадянської освіти: історіографія, джерела, методи дослідження.
34. Цінності та пріоритети громадянської освіти в Україні: історіографія, джерела, методи дослідження.
35. Засоби навчання на уроках правознавства: історіографія, джерела, методи дослідження.
36. Пояснювально-ілюстративні методи навчання учнів основ правознавства: історіографія, джерела, методи дослідження.
37. Форми організації навчання учнів правознавства: історіографія, джерела, методи дослідження.
38. Інтерактивне навчання учнів основ правознавства: історіографія, джерела, методи дослідження.
39. Самостійна робота учнів з основ правознавства: історіографія, джерела, методи дослідження.
40. Історико-краєзнавчі дослідження в умовах НУШ: історіографія, джерела, методи дослідження.
41. Власна тема.

Х. СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Абстрагування – уявне відсікання в досліджуваному явищі або предметі несуттєвих, другорядних властивостей та зв'язків.

Аналіз (від грец. *розкладання, розчленування*) – аналітичний метод дослідження, що передбачає поділ, розтин, розкладання цілого на складові частини та дослідження кожного елемента окремо; приватними методами аналізу є класифікація та періодизація.

Аналогія (від грец. *відповідність, подібність*) – метод отримання знань про предмети на основі їх порівняння та встановлення між ними подібності за тими чи іншими ознаками, внаслідок чого робляться припущення про відповідність, сумісність та інші характеристики об'єктів, що вивчаються; метод перенесення властивостей одного предмета на інший за рівнем подібності.

Анотація (від лат. *зауваження*) – це коротка характеристика будь-якого видання, статті, наукової праці або рукопису, яка передбачає опис короткого змісту тексту у вигляді перерахування основних тем, проблем та способів їх вирішення, що вказують на адресати та

призначення, а також зміст та оцінку з позиції науковості.

Архівна справа – це окремий документ або сукупність документів, що належать до конкретного визначеного питання. Вивчення описів пов'язано з виділенням справ, назви і хронологічні рамки яких відповідають темі дослідження. Заголовок справи повинен відображати характер і зміст документів.

Архівний путівник – систематизований перелік архівних фондів з характеристикою фондоутворювача, обсягів фонду, загальним описом документів.

Відгук – це індивідуальна текстова форма викладу своєї думки щодо тієї чи іншої наукової праці, статті, будь-якого видання.

Гіпотеза – це припущення про значущість необхідності досягнення результату дослідження та вирішення конкретних проблем, внаслідок чого має бути досягнуто подолання суперечностей між наявним та бажаним, що покращить стан, пов'язаного з темою явища чи процесу.

Дедукція (від лат. *выведення*) – метод виведення із загального стану поодиноких фактів та формулювання на їх основі часткових висновків.

Індукція (від лат. *наведення*) – шлях пізнання від поодиноких фактів до загального стану – висновку.

Історико-діахронний метод – сукупність теоретичних принципів, прийомів та процедур, спрямованих на вивчення сутнісно-часових змін історичної реальності.

Історичний (історико-хронологічний) метод – метод, який ґрунтується на виявленні історичних фактів у їхній хронологічній послідовності та логічній закономірності побутування в контексті зародження, розвитку, згасання та вмирання чи переродження явища.

Кваліфікаційна (дипломна) робота – це наукове (науково-практичне) дослідження, яке завершує курс навчання у вищому навчальному закладі та є кваліфікаційною роботою магістра. Виконується студентом самостійно під керівництвом наукового керівника. Робота свідчить про наукову ерудицію та аналітичні навички студента, про рівень знань та рівень професійної зрілості випускника.

Курсова робота – це наукова кваліфікаційна робота, яка демонструє рівень наукової підготовки студента: уміння вибрати тему дослідження, зібрати необхідний для цього матеріал, сформулювати проблему, у світлі якої наукове дослідження буде актуальним та практично корисним, вивчити наукову літературу з теми.

Метод (від грец. *шлях*) – це образ дії, спосіб або одиничний прийом досягнення мети, який є безпосереднім інструментом, за допомогою якого створюється дослідницька робота, як-от збирання матеріалу, аналіз творів чи написання тексту.

Моделювання – метод дослідження, за якого об'єкт, який цікавить дослідника, заміщується іншим об'єктом, що знаходиться у відношенні подібності до першого об'єкту.

Об'єкт дослідження – це система наукового пошуку, у якій визначена і перебуває конкретна проблема, пов'язана з дослідженням, а також, де визначено тимчасові і територіальні параметри джерел дослідження, задіяних у роботі.

Опис архівного фонду – це довідник, найбільш інформативний документ з точки зору отримання інформації, в якому відображені заголовки справ – основних одиниць зберігання в порядку їх нумерації.

Плагіат – використання чужого твору або тексту під своїм ім'ям без зазначення джерела запозичення.

Порівняльний метод – розгляд та порівняння різних історичних явищ та виявлення загальних ознак.

Презентація – це доповідь, подана у вигляді слайдів.

Рецензія (від лат. *розгляд, обстеження*) – це офіційний аналіз, поданий у письмовій формі, що оцінює зміст наукового твору або будь-якого видання, статті, доповіді, художнього добутку.

Синтез (від грец. *з'єднання*) – метод об'єднання розрізнених елементів у єдине ціле на підставі того чи іншого закону, будь-яких принципів чи закономірностей.

Синхроністичний метод – розгляд зв'язку явищ в одному часовому проміжку.

Системний метод – метод, який виходить з розуміння системи як сукупності взаємопов'язаних елементів; передбачає розгляд кількох головних завдань: виокремлення елементів, які входять у систему; аналіз характеру відносин між елементами (горизонтальні, ієрархічні); вивчення взаємодії системи з зовнішнім середовищем.

Структурний метод (від. лат. *будова, розташування*) – метод, заснований на виявленні стійких зв'язків усередині системи, що забезпечують збереження її основних властивостей.

Типологічний метод – метод, заснований на зіставленні, який дозволяє виявити групи схожих явищ і процесів, що досягається за допомогою схематичного відображення конкретно-історичної реальності у вигляді логічних моделей – так званих «ідеальних типів».

Узагальнення – метод, що спирається на такі філософські категорії, як «загальне», «одиничне» і «особливе», для встановлення найбільш загальних властивостей, якостей, відносин предметів і явищ, що визначаються загальними поняттями.

Хронологічний метод – розгляд зв'язку різних явищ у різних часових проміжках у порядку хронології.

Хронологічні рамки – це певні часові межі історичного дослідження.

XI. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архівознавство: Підручник для студентів вищих навчальних закладів України / Авт.: Я. С. Калакура, Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна та ін. редкол.: Я. С. Калакура (гол. рел.), В. П. Ляхоцький, Г. В. Боряк та ін. Київ : Либідь, 1998. 316 с.
2. Берк П. Нова історія: її минуле і майбутнє // Нові перспективи історіописання / Ред. П. Берк. [Пер. з англ.]. Київ : Вид-во «Ніка-Центр», 2004. С. 8–35.
3. Богдашина О. М. Джерелознавство історії України: питання теорії, методики, історії: Навчально-методичний посібник. Харків: «Вид-во САГА», 2008. 214 с.
4. Воронов В. І. Джерелознавство історії України. Курс лекцій. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпр. ун-ту, 2003. 336 с.
5. Грицак Я. Українська історіографія. 1991–2001: Десятиліття змін // Україна Модерна. Київ; Львів, 2005. Ч. 9. С. 66–67.
6. Єріна А. М., Захожай В. Б., Єрін Д. Л. Методологія наукових досліджень: Навч. посіб. Київ : Центр навч. літ-ри, 2004. 212 с.
7. Загорний І. А. Короткий нарис української історіографії. Київ : Варта, 2007. 220 с.
8. Зашкільняк Л. Вступ до методології історії. Львів : ЛОНМІО, 1996. 96 с.
9. Зашкільняк Л. Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна українська наука // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: Здобутки і проблеми. Львів : Вид-во Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка, 2004. С. 24–56.
10. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : Вид-во Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка, 1999. 227 с.
11. Зашкільняк Л. О. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей університетів. Львів : Вид-во «ПАІС», 2007. 312 с.
12. Історичне джерелознавство: Підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. Київ : Либідь, 2002. 488 с.
13. Калакура Я. С. Українська історіографія. Київ : Генеза, 2004. 496 с.
14. Калакура Я. С. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії // Історіографічні дослідження в Україні. Київ, 2014. Вип. 24. С. 23–37.
15. Кісь О. Усна історія: Становлення, проблематика, методологічні засади // Україна Модерна. Київ–Львів, 2007. Вип. 10. С. 7–24.
16. Ковальчук В. В., Моїсєєв Л. М. Основи наукових досліджень: Навч. посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 208 с.
17. Колесник І. І. Українська історіографія в полі інтелектуальної історії: Modern or Postmodern // Ейдос. Київ, 2005. Вип. 1. С. 227–245.
18. Колесник І. І. Українська історіографія, XVIII – початок ХХ ст.: Навч. посібник для вузів. Київ : Генеза, 2000. 254 с.
19. Колесник І. І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 566 с.
20. Коляструк О. А. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 2008. № 14. С. 259–264.
21. Конончук І. Джерелознавство: Навчально-методичний посібник. Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. 88 с.
22. Коцур В. П., Коцур А. П. Історіографія історії України: Курс лекцій. Чернівці : Золоті литаври, 1999. 520 с.
23. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Курс лекцій. Львів : Світ, 1999. 352 с.
24. Мережа центральних державних архівів України // Архіви України. 1992. Ч. 4. С. 7.
25. Міронова І. С. Джерелознавство, історіографія та методологія історії: навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 212 с.
26. Міронова І. С. Історичне джерелознавство та українська археографія. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії : [навчальний посібник]. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 176 с.

27. *Міронова І. С.* Методичні рекомендації з написання, оформлення та захисту курсових і кваліфікаційних робіт для магістрів спеціальності «Історія та археологія» для денної та заочної форми навчання : метод. рек. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 68 с. (Методична серія ; вип. 413).
28. *Міронова І. С.* Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії. Методичні рекомендації для студентів спеціальності «Історія та археологія». Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. Випуск 247. 116 с. (Методична серія).
29. *Осіпян О.* Експериментальна історія: Дослідницькі підходи та методи французької історичної школи Анналів. Краматорськ : Вид-во «Тираж», 2007. 176 с.
30. *Романчиков В. І.* Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 254 с.
31. *Рюзен Й.* Нові шляхи історичного мислення. Львів : Літопис, 2010. 358 с.
32. *Середа В., Малес Л.* Усна історія як метод і методологія // Україна Модерна. Київ–Львів, 2007. Вип. 10. С. 159–168.
33. *Стельмах С. П.* В пошуках утраченої правди: теоретичні дискусії в сучасній українській історіографії // Вісник Київського національного університету. Сер. Історія. 2002. Вип. 63–64. С. 12–14.
34. *Сухий О.* Сучасні школи історіописання в Україні // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2012. № 21. С. 710–723.
35. Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми: [колективна монографія] / За ред. Л. Зашкільняка. Львів : Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2004. 406 с.
36. *Цехмістрова Г. С.* Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2003. 240 с.
37. *Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. Київ : Знання, 2004. 307 с.
38. *Яковенко Н.* Вступ до історії. Київ : Критика, 2007. 375 с.

ХІІ. ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Зразок титульної сторінки курсової роботи

Міністерство освіти і науки України

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Факультет політичних наук

Кафедра історії

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни

«Джерелознавство, історіографія та методологія історії»

на тему: «Розвиток університетської освіти на українських землях у період національного відродження: історіографія, джерела, методи дослідження»

Здобувачки 5 курсу 533 М групи

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Спеціальність: 014 Середня освіта

Предметна спеціальність 014.03 Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)

Денисюк Ірини Василівни

Керівник: д. і. н., професор

Міронова Ірина Сергіївна

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Миколаїв – 2024